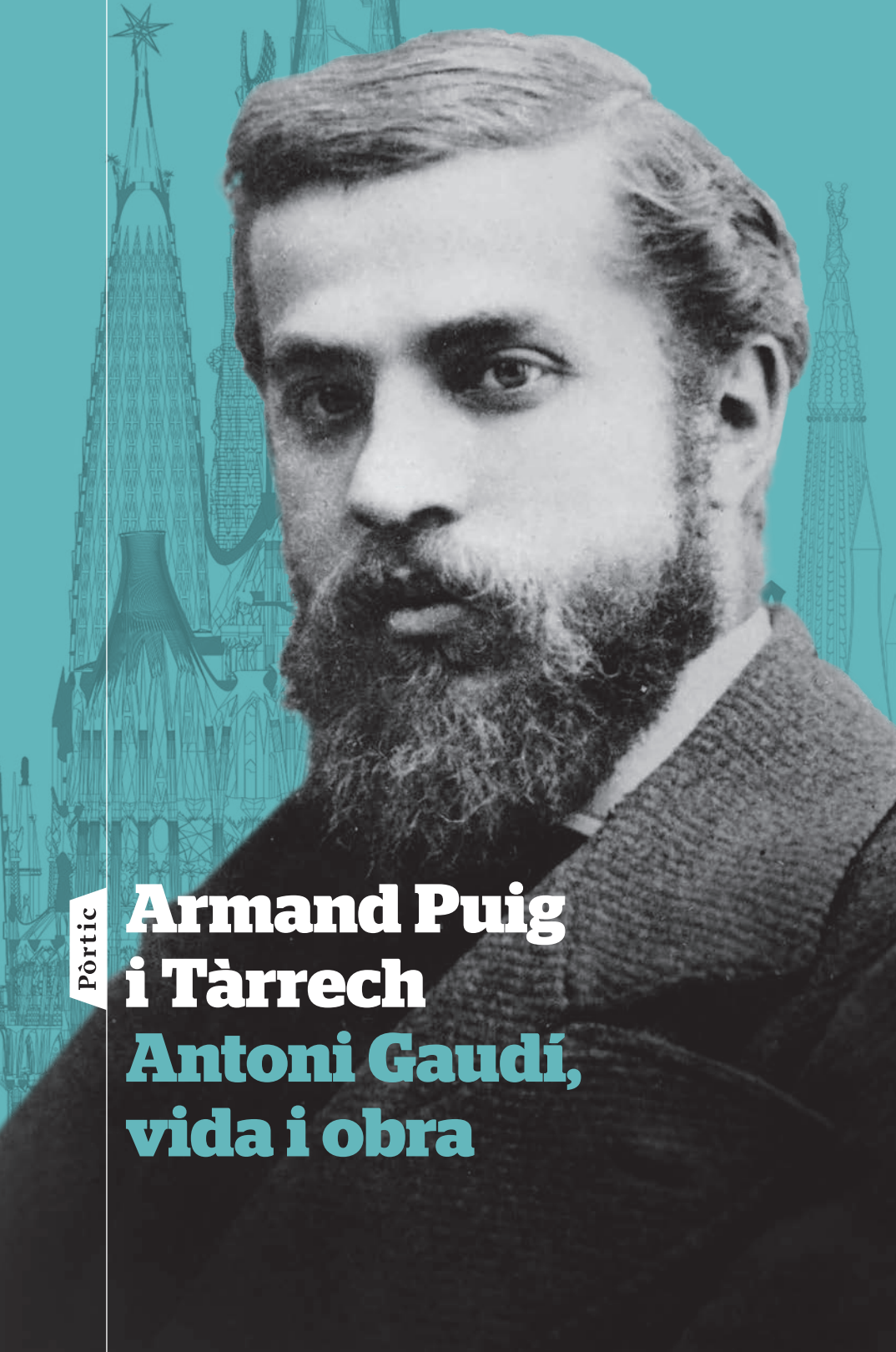

Pòrtic

**Armand Puig
i Tàrrach**
**Antoni Gaudí,
vida i obra**

Armand Puig i Tàrrach

**Antoni Gaudí,
vida i obra**

Primera edició: novembre del 2024

© Armand Puig i Tàrrach, 2024

Amb el suport de:

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-586-9

Dipòsit legal: B. 17.187-2024

Edició tècnica: Books Populi

Maquetació: Lluís Sanosa

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.

La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

ÍNDEX

PRÒLEG	9
INFANTESA, ADOLESCÈNCIA I PRIMERA JOVENTUT A REUS (1852-1868)	13
Naixement d'un <i>reusensis</i>	13
La hipòtesi de Riudoms	14
La casa familiar	17
Baptisme, confirmació i comunió	18
El catecisme com a font d'inspiració	20
Infantesa a Reus	23
Adolescència i primera joventut	25
El mar i l'espai	28
El projecte de Poblet	32
Societat reusenca	33
ELS ESTUDIS D'ARQUITECTE A BARCELONA (1868-1878)	37
Institut d'Ensenyament Mitjà i Facultat de Ciències (1868-1874)	38
Escola Provincial d'Arquitectura (1874-1878)	40
Primeres feines	42

ELS INICIS DE L'ACTIVITAT COM A ARQUITECTE: EL SOMNI D'UNA «GRAN ESGLÉSIA» (1878-1883)	47
El «Manuscrit de Reus»	47
La Cooperativa Obrera Mataronense (1878-1885)	52
L'entrada de Gaudí en la societat de l'època	56
Entre el somni de «la gran església» i la idea de «la casa pairal»	63
«No he sentit mai vocació de casat»	69
DE LA SAGRADA FAMÍLIA A LA TRANSFORMACIÓ ESPIRITUAL (1883-1898): ENTRE CREATIVITAT I RECERCA INTERIOR	74
Els inicis de la «gran església»	75
La Sagrada Família. Primera època constructiva (1883-1893)	78
La creativitat desfermada (1883-1889)	84
<i>La Casa Vicens</i> (1883-1889)	84
« <i>El Capricho</i> » (1883-1885)	87
<i>La Finca Güell</i> (1884-1887)	89
<i>El Palau Güell</i> (1885-1889)	92
La recerca interior (1887-1893)	97
<i>El palau episcopal d'Astorga</i> (1887-1893)	97
<i>El col·legi de les Tereses de Ganduxer</i> (<i>Barcelona</i>) (1888-1890)	103
<i>La Casa Botines (Lleó)</i> (1891-1892)	112
<i>El projecte de les Missions Catòliques</i> <i>de Tànger</i> (1892-1893)	113
La crisi i la transformació espiritual (1894-1898): el dejuni de Quaresma	123

La Sagrada Família. Segona època constructiva (1894-1898)	132
DE L'ESCLAT CREATIU A LA MALALTIA (1898-1911)	141
La nova perspectiva	141
Perspectiva simbòlica	144
Perspectiva estètica	146
L'esclat creatiu a la ciutat de Barcelona	152
<i>Casa Calvet</i> (1898-1900)	152
<i>Torre Bellesguard</i> (1900-1908)	155
<i>Park Güell</i> (1900-1914)	159
<i>Casa Batlló</i> (1904-1906)	172
<i>La Pedrera (Casa Milà)</i> (1906-1910)	176
L'esclat creatiu en les obres religioses	185
<i>L'església de la Colònia Güell</i> (1898/1908-2014/2018)	190
<i>La restauració de la Seu de Mallorca</i> (1902/1904-1915)	207
La Sagrada Família. Tercera època constructiva (1898-1911)	219
Les respostes de Gaudí a una societat en canvi	228
Èxit a París i malaltia greu (1910-1911)	240
EL CAMÍ DE LA MÍSTICA: LA SAGRADA FAMÍLIA, L'ÚNIC OBJECTIU DE GAUDÍ (1911-1926)	252
La mort dels amics	252
El guiatge de Torras i Bages	253
La mort de la neboda	256
La Sagrada Família. Quarta època constructiva (1911-1926)	261

Viure a la Sagrada Família	287
El final de la vida	291
GAUDÍ, UN DE SOL	308
L'home i l'obra	308
L'opinió dels altres	313
Com es veia ell mateix	315
Caràcter, actitud i costums	317
L'austeritat	324
Els ideals	325
Una vida unida a Déu	328
Una vida sense lligams	328
El rostre darrere el vidre	331
EPÍLEG AMB TRES FIRMES	335
Les tres firmes	341
AGRAÏMENTS	345
NOTES	347
BIBLIOGRAFIA	387

INFANTESA, ADOLESCÈNCIA I PRIMERA JOVENTUT A REUS (1852-1868)

NAIXEMENT D'UN «REUSENSIS»

Antoni Gaudí i Cornet va néixer a Reus el dia 25 de juny de l'any 1852 i va morir a Barcelona el dia 10, també de juny, de l'any 1926. Tenia setanta-tres anys. En tota la documentació oficial relativa a ell, tant la personal com l'acadèmica i la professional, signada per Gaudí mateix, incloent-hi documents tan significatius com ara la certificació del testament del 9 de juny de 1911 (atorgat a Puigcerdà davant el notari Ramon Cantó) i els llegats testamentaris del 1925, hi consta que és «natural de Reus». Aquests llegats queden formalitzats en les dues cartes adreçades al cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, on Gaudí, «natural de Reus», demana la constitució canònica de sengles fundacions pies, una de vinculada a Reus en memòria de la seva mare, nascuda a la ciutat, i l'altra a Riudoms en memòria del seu pare, originari d'aquesta vila del Camp de Tarragona. Les dues cartes, que porten com a data de signatura el 23 de gener de 1925, foren enviades des de Barcelona. La condició de Gaudí com a fill de Reus s'especifica, a més, en molts altres llocs com ara en l'es-

criptura atorgada davant el notari de Barcelona Hermenegild Martí Ferrer (14 de febrer de 1878), en l'escriptura estesa pel notari de Reus Plàcid Bassedas Saludes (14 de març de 1878), en el catàleg de l'exposició de les obres de Gaudí duta a terme a París l'any 1910, en el llibre-registre de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (on consta que hi entrà el 7 de juny i que hi morí el 10 de juny de 1926), i, encara, n'és mostra el patronímic *reusensis* (reusenc) de la lauda del sepulcre de Gaudí a la cripta de la Sagrada Família, als peus de l'altar de la Mare de Déu del Carme. Per tant, la documentació existent certifica de manera unànime que Reus és el lloc de naixement d'Antoni Gaudí.

LA HIPÒTESI DE RIUDOMS

Tan sols a partir de l'any 1952, Josep F. Ràfols i Fontanals (1889-1965), arquitecte que havia col·laborat amb Gaudí, comença a parlar de Riudoms com a lloc de naixement. Curiosament, Ràfols, el primer biògraf de Gaudí, havia publicat el seu treball el 1928 —dos anys després de la mort de l'arquitecte— i l'havia obert amb aquestes paraules: «Antoni Gaudí i Cornet va néixer a Reus el 25 de juny de 1852». Ara, en la segona edició del llibre, Ràfols canvia de parer. La raó sembla ser el testimoni d'un altre arquitecte col·laborador de Gaudí, Joan Rubió i Bellver (1871-1952), el qual va comentar verbalment a Ràfols, Bergós i Quintana, tots ells arquitectes col·laboradors del mestre, que ell afirmava sovint: «Jo, soc de Riudoms». De fet, tant Bergós com Quintana declararen davant el notari de Barcelona Ramon M. Roca Sastre, el 20 de juliol de l'any 1954, que, ells també, havien sentit dir a Gaudí que era fill de Riudoms. Dona igualment per fet el naixement de Gaudí a Riudoms un altre arquitecte col·laborador seu, Lluís Bonet i Garí. En canvi, altres arquitectes col·laboradors seus tan significats com Isidre Puig Boada, Cèsar Martinell o Domènec Sugranyes, mar-

messor testamentari i successor de Gaudí a la Sagrada Família, afirmen que l'arquitecte va néixer a Reus.

La vinculació de Gaudí amb Riudoms va ser talment intensa que, en algunes ocasions, el va portar a afirmar que ell era de Riudoms. La frase esmentada («Jo, soc de Riudoms») no indica que Gaudí hagués nascut en aquesta població, sinó que se sentia de Riudoms. De fet, Gaudí mateix, com s'ha dit, sempre fa constar en els documents oficials presentats o signats per ell que era «natural de Reus». La raó d'aquesta manera de fer s'ha de buscar en la relació complexa entre Gaudí i la ciutat que el va veure néixer. Com fa notar el biògraf i arquitecte Bassegoda, és més que plausible que Gaudí estigués dolgut pel fet que el seu projecte de remodelació de la façana del santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia, que la Junta d'Administració del santuari li havia encarregat, quedés avortat tot just quan començaven els preparatius de les obres. El projecte mai no es dugué a terme per l'oposició que va trobar entre certs sectors de Reus vinculats amb l'ajuntament de la ciutat i entre els propietaris de les finques adjacents al santuari. Es va arribar a obrir un expedient administratiu, i Gaudí, davant els múltiples entrebancs, va decidir abandonar un projecte molt estimat.

Gaudí, que va ser un gran devot de la Mare de Déu tota la vida, portà amb molta tristesa l'afer. «Misericòrdia» era l'advocació mariana de la seva infantesa, i es pot comprendre la ferida profunda que li va provocar aquella malaurada situació. Anys més tard, la silueta de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia amb el seu mantell sostingut per àngels quedarà evocada en el disseny arquitectònic de la Capella de l'Assumpta a l'absis exterior de la Sagrada Família. Serà l'homenatge de Gaudí a la imatge mariana que, juntament amb la de la Mare de Déu de Montserrat, havia dut sempre al cor.

En canvi, Riudoms sempre va ser, per a Gaudí, un lloc amic que li evocava la infantesa. L'arquitecte va mantenir una vinculació afectiva amb la vila on havia nascut el seu pare i on tenia la casa pairal (raval de Sant Francesc, 11). Gaudí es va sentir molt a prop de Riudoms i de la seva gent, i el seu riquíssim imaginari com a arquitecte, de formes i colors, s'inspira sovint en els records d'infantesa, que basculen entre Reus i Riudoms, sobretot al mas de la Calderera. A la planta baixa de la casa pairal, hi havia un taller de calderer, l'únic de Riudoms, heretat dels seus avantpassats. Les possessions familiars per la banda paterna incloïen igualment dues propietats rústiques, particularment una finca en la partida anomenada «La Clota», coneguda popularment com el mas de la Calderera, de dos jornals de terra, amb «olivers, arbres fruiters, vinya i horta». Quan l'any 1906 va morir el pare de Gaudí sense fer testament, la casa i les terres de Riudoms passaren a l'arquitecte i a la seva neboda Rosa, que vivia amb ell a Barcelona. En morir ella el 1912, Gaudí va esdevenir propietari únic de l'herència paterna.

D'altra banda, hi ha un únic testimoni oral relatiu al naixement d'Antoni Gaudí al mas de la Calderera, al terme municipal de Riudoms: el de la llevadora Engràcia Llorens Pàmies (Pellicé), filla de Riudoms (1825-1897), que va comunicar a la seva neta Engràcia Fontgivell que havia assistit la mare de Gaudí en el naixement del seu fill Antoni al mas de la Calderera. Es tracta d'un testimoni indirecte, que no és determinant. Altres testimonis orals, també relacionats amb Riudoms, s'afegeixen a aquest primer testimoni. També aquí emergeix la vinculació de Gaudí amb un dels indrets més estimats de la seva infantesa: la propietat familiar del mas de la Calderera, una de les fonts més evidents del seu imaginari.

En conclusió, el pes de la documentació és absolut i, per tant, tot fa pensar que Antoni Gaudí va néixer a Reus el 25 de juny de 1852, i que durant tota la vida mantingué una afecció

especial per la vila de Riudoms, lloc de naixement del pare, la qual es convertí en un dels referents de la seva infantesa i del seu imaginari estètic.

LA CASA FAMILIAR

Els pares d'Antoni Gaudí i Cornet van ser Francesc Gaudí i Serra, fill de Riudoms i veí de Reus, i Antònia Cornet i Bertran, filla i veïna de Reus. Antoni Gaudí va ser el petit de cinc germans: Rosa, que es va casar amb Josep Egea Ferrer i morí als trenta-cinc anys (1844-1879) deixant una filla de tres, de nom Rosa o Roseta; dos infants que moriren molt petits (Maria, als cinc anys, 1845-1850, i Francesc, als dos, 1848-1850); un quart fill, a qui també posaren Francesc, que va estudiar medicina de manera brillant a Barcelona i que va morir als vint-i-cinc anys (1851-1876), i el darrer fill, Antoni (1852), que va viure a Reus fins als setze anys (1868). Aquell any va iniciar els estudis a Barcelona amb vista a ser arquitecte, al costat del seu germà Francesc. El 1876 moriren a Barcelona la mare i el germà, i dos anys després la resta de la família es va traslladar definitivament a la ciutat, on van anar a viure amb l'Antoni, que acabava d'obtenir el títol d'arquitecte.

La casa on va néixer Antoni Gaudí ha estat una qüestió debatuda. Seguint el testimoni d'Eduard Toda, amic d'infantesa de Gaudí, es pot afirmar que va néixer a la casa on vivien els seus pares des que es van casar el 9 de maig de 1843. La residència estava situada al carrer de Sant Vicenç, número 4, de Reus, i feia xamfrà amb una altra casa del carrer de l'Amargura, número 23. Segons consta a la partida de baptisme, l'infantament es va esdevenir a dos quarts de deu del matí del dia 25 de juny. La mare de Gaudí va tenir la criatura, molt probablement, a l'habitatge on vivia amb el marit i els altres dos fills vius (Rosa i Francesc), és a dir, al pis entresol de la casa dels pares.

Al pis principal de la casa, hi vivien els avis de Gaudí, Anton Cornet i Rosa Serra, amb les seves dues filles solteres. Als baixos, hi havia l'ampli obrador de caldereria de l'avi de Gaudí. Precisament, va ser en aquest obrador que el seu pare va treballar com a aprenent als quinze anys, i és aquí on va conèixer la qui seria la seva esposa, l'Antònia, la més gran de les tres filles del calderer. D'altra banda, el pare de Gaudí, un home molt treballador, tenia muntat un obrador propi de caldereria en un pati cobert situat just al principi del carrer de Sant Joan, tocant a la plaça de Prim, en aquell moment, plaça de les Monges.

BAPTISME, CONFIRMACIÓ I COMUNIÓ

El baptisme del cinquè i últim fill del matrimoni Gaudí-Cornet se celebrà, tal com era costum a l'època, sense dilacions. De fet, els quatre germans d'Antoni Gaudí foren igualment batejats a la parròquia Prioral de Sant Pere, l'única de la ciutat de Reus en aquells moments, el mateix dia de néixer o l'endemà. Pel que fa a Gaudí, l'endemà de venir al món, el dia 26 de juny, fou batejat al baptisteri de la parròquia de la ciutat. Se li imposaren els noms d'Anton, Plàcid i Guillem.

Com era habitual, el neòfit rep tres noms. El primer, Anton, és el de l'avi matern i de la seva mare Antònia, i devia ser triat pels pares. Pel que fa al segon, Plàcid, correspon al padrí de fonts, el qual posà al nadó el propi nom, escrit segons la forma dialectal («Plácido» en comptes de «Plàcid»). El padrí de fonts era el sisè germà de Francesc, el pare de Gaudí. El tercer nom, Guillem, correspon al sant del dia que va néixer l'infant (25 de juny), sant Guillem de Vercel·li, benedictí del segle XII. Probablement, va ser el prevere celebrant, Josep Casas, vicari de la Prioral, qui el va triar.

El primer nom de Gaudí (Anton) respon a la forma apocopada típica de les comarques tarragonines, en comptes de la forma plena (Antoni). De fet, «don Anton» serà la denominació amb què se li adreçaran els qui tractin Gaudí de més a prop. En canvi, ell signarà en la documentació oficial indistintament com a «Antoni» o «Antonio». Pel que fa a la padrina, se sap del cert que era Raimunda Tarragó Anguera, esposa d'Antoni Gaudí Serra, un dels germans de Francesc Gaudí, el pare de l'infant. Els padrins de Gaudí, doncs, van ser un oncle i una tieta, tots dos per part paterna.

La confirmació d'Antoni Gaudí no va tardar a arribar. El dia 10 de setembre de 1853, Gil Esteve i Tomàs, que havia estat bisbe de San Juan de Puerto Rico, aleshores colònia espanyola, va administrar el sagrament a un gran nombre d'infants reusencs, entre ells Antoni Gaudí, que tenia tan sols un any i pocs mesos. Així consta a l'Arxiu de la Parròquia Prioral de Sant Pere Apòstol de Reus, actualment a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (Llibre 9, f. 19r). El padrí de tots els confirmands va ser Joan Malegué, que aleshores exercia d'alcalde primer de la ciutat, i la padrina, Vicenta de Gavalrà.

Desconeixem quan va rebre la primera comunió Antoni Gaudí. El lloc, però, és segur: la mateixa parròquia Prioral de Sant Pere. L'edat de rebre l'eucaristia era, a l'època, cap als nou o deu anys. Per tant, Gaudí la devia rebre pels volts del 1862. La catequesi preparatòria anava a càrrec d'un prevere, en el cas de Reus, molt probablement un dels vicaris de la Prioral. La instrucció es feia després de la missa major de cada diumenge i consistia a aprendre de memòria les oracions bàsiques, els fonaments pràctics de la vida cristiana i els sagraments de l'Església, particularment l'eucaristia.

EL CATECISME COM A FONT D'INSPIRACIÓ

És molt probable que la instrucció catequètica per la primera comunió que rebés Antoni Gaudí partís del *Catecisme de la doctrina cristiana*, l'autor del qual era Josep Domènec Costa i Borràs, arquebisbe de Tarragona entre 1857 i 1864. Aquest catecisme bilingüe (català a la pàgina senar i castellà a la parell) es va publicar per primera vegada l'any 1853 a Barcelona. Per tant, cal suposar que els primers coneixements complets sobre la fe i la vida cristianes que Gaudí tingué van ser els d'aquest catecisme, que ja era oficial a la diòcesi de Barcelona i que, òbviament, s'hi va convertir a l'arxidiòcesi de Tarragona tan bon punt hi arribà el nou arquebisbe l'any 1857.

L'índex de matèries del catecisme de Costa i Borràs constitueix el referent dels continguts de la façana de la Glòria de la Sagrada Família i, en general, de la configuració teològica i simbòlica de tota la basílica. Per altra banda, aquests continguts estaven en sintonia amb l'estil de vida amb què Gaudí era educat en la seva família. Observem com era:

1. Elenc de temes (p. 6-25). Sota el títol general de «Compendi o breu explicació de la doctrina cristiana», s'apleguen les oracions (parenostre, avemaria, credo, salve) i els elements doctrinals que seran tractats posteriorment en el decurs del catecisme: els manaments de la Llei de Déu (deu), els manaments generals de l'Església (cinc), els sagraments (set), confessió general, acte de contrició, els articles de la fe o credo (catorze), les obres de misericòrdia (catorze, set de corporals i set d'espirituals), els pecats capitals (set, i queden contraposats a les set virtuts), els enemics de l'ànima (tres), les virtuts teològiques (tres), les virtuts cardinals (quatre), les potèn-

cies de l'ànima (tres), els sentits corporals (cinc), els dons de l'Esperit Sant (set), els fruits de l'Esperit Sant (dotze), les benaurances (vuit), les darreries del món o novíssims (quatre). Els elements que conformen el primer apartat del catecisme de Costa i Borràs són un material determinant que Gaudí conservarà dins d'ell i emergirà amb tot l'esclat en el plantejament arquitectònic, teològic i simbòlic de la seva obra major: la basílica de la Sagrada Família.

2. «Introducció» (p. 24-33). Cal destacar la importància donada als apòstols com a dipositaris i transmissors de la tradició i els fonaments de l'Església. Així, a la pregunta «quina és la doctrina cristiana?», es proposa la resposta següent: «la de Crist, la dels apòstols i la de la nostra Mare l'Església catòlica». I insistint en el tema, en el punt ulterior se subratlla que els apòstols són «homes com nosaltres» i que la doctrina que prediquen és cristiana perquè «és derivada del mateix Crist». En conseqüència, s'afirma que «qui ou [escolta] els apòstols i l'Església catòlica, ou [escolta] Crist, com ens diu l'evangelí» (p. 26).

Des del primer moment, Gaudí aprèn a valorar el caràcter apostòlic de l'Església, que serà representat en les dotze torres que hi ha a les façanes de la Sagrada Família i que simbolitzen els dotze apòstols.

3. «Doctrina de fe» (p. 32-63). Cal remarcar la resposta a la pregunta «qui patí mort i passió?» (p. 56): «Jesucrist, Fill de Déu, en l'arbre de la veracreu». La façana de la Passió de la Sagrada Família està coronada per una gran creu, nua, la veracreu, de la qual els àngels recullen la sang redemptora. Una mica més enllà, a la pàgina 58, es pregunta pel lloc on ara és Crist, i aquesta és la resposta: «quant a Déu,

per tot, i quant a home al cel, i en el santíssim sagrament de l'altar». L'eucaristia és descrita així en la resposta següent: «l'hòstia consagrada i el calze o vi consagrat». La simbologia eucarística d'hòsties i calzes és constant en la Sagrada Família, sobretot a l'exterior, com veurem més endavant.

4. «Doctrina d'esperança» (p. 64-83). En aquest apartat es tracten en detall, amb el mètode habitual de preguntes i respostes, les oracions que pertanyen a l'esperança. Són tres: parenostre, avemaria i salve. Totes tres tenen el seu lloc a la Sagrada Família.
5. «Doctrina de caritat» (p. 82-103). Aquí es ressegueixen minuciosament els deu manaments de la Llei de Déu i els cinc de la Santa Mare Església. És interessant la definició de la missa que s'hi troba (p. 96): «una viva representació de la vida, passió i mort de Crist Senyor nostre, en què el Fill de Déu se sacrifica per la salut dels homes». Més avall el catecisme insisteix sobre la funció del sacerdot quan celebra l'eucaristia: «oferir al Pare etern la víctima del seu Fill preciosíssim». Aquesta idea del Déu que se sacrifica per la humanitat reapareixerà en l'anomenat *Manuscrit de Reus*, escrit per Gaudí l'any 1878, als vint-i-sis anys.
6. «Doctrina d'obres» (p. 102-163). En aquest apartat s'especifiquen, en seccions successives, els pecats capitals, els set sagraments (per l'ordre habitual: «baptisme, confirmació, eucaristia, penitència, extremunció, ordre, matrimoni»), els dons de l'Esperit Sant, les obres de misericòrdia, les potències de l'ànima, els sentits corporals, les virtuts (teològals i cardinals), els fruits de l'Esperit Sant, les benaurances, els pecats contra l'Esperit Sant, els pecats que clamen a Déu i les darreries de l'home.

7. «Regles de ben viure» (p. 162-167). El catecisme de Costa i Borràs llista vuit regles que d'una certa manera anuncien la vida que Gaudí menarà a partir de l'experiència de crisi i conversió que tindrà l'any 1894: estar sempre en gràcia de Déu, acte de contrició davant els defalliments, confessar i combregar cada mes «elegint un confessor docte i virtuós» (Gaudí triarà els oratorians de l'església de Sant Felip Neri, al Barri Gòtic de Barcelona), guardar-se dels pecats venials, el pensament de la mort («pensar cada dia que ha de morir»), la devoció a santa Maria (res diari del rosari, cosa que Gaudí assumí de grat), recordar-se de les ànimes del purgatori, fer una estona d'oració evocant la passió de Crist, oferir a Déu totes les obres del dia en el moment de llevar-se.

Les afinitats descobertes entre el catecisme de Costa i Borràs i la vida i l'obra de Gaudí porten a concloure que aquest text, que serví molt probablement per a la instrucció catequètica de l'infant ran de la seva primera comunió, va quedar com cisellat dins d'ell i constitueix una peça important per comprendre l'estructura arquitectònica de la basílica de la Sagrada Família.

INFANTESA A REUS

Quan neix Gaudí, Reus és la segona ciutat de Catalunya, després de Barcelona. El seu creixement durant el segle XVIII, impulsat pel negoci de l'aiguardent, que s'exporta a tot Europa, fa que molta gent de les viles i pobles del Camp de Tarragona s'hi instal·li. La tendència continua durant la primera meitat del XIX, i Reus esdevé capdavantera d'una industrialització que sembla xemeneies i fàbriques tèxtils pertot. A mitjan segle XIX, la ciutat compta amb 36.000 habitants i és un focus econòmic, social i

ideològic potent, on l'intercanvi d'idees és constant i sovint genera passió i conflicte. Reus és plural, tot i que el pes ideològic es decanta cada vegada més de la banda liberal i anticlerical. Aquesta orientació es farà del tot visible en la crema de convents i l'assassinat de diversos frares, franciscans i carmelites, ocorregut el juliol del 1835, i durant la revolució de setembre del 1868, en què també es produiran assassinats de clergues regulars. L'any 1868 suposarà la caiguda de la monarquia borbònica i la sortida a la llum pública d'uns forts corrents anticlericals que es covaven des de feia decennis.

La situació esclatarà durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), quan Reus serà capdavantera en l'adopció de mesures antireligioses i superarà, en aquest punt, fins i tot Barcelona. S'enderroquen els convents de Sant Joan (carmelites descalços) i de la Puríssima Concepció (carmelites descalces), «les monges» —al solar del qual s'aixecarà l'actual Teatre Fortuny—, es canvien les plaques dels carrers amb noms de sants, es proclama la llibertat de culte, se celebra el primer matrimoni civil d'Espanya, nou-centes persones signen un manifest en el qual declaren que no volen ser catòliques i es titlla d'engany i de llegenda l'aparició —testificada a les actes municipals— de la Mare de Déu a Isabel Besora, una pastoreta de quinze anys (1592). Reus bull ideològicament mentre el conflicte social queda en segon terme.

Cal distingir, però, entre la imatge d'una Església que, en general, s'afilera amb les idees absolutistes de l'Antic Règim, represes pel moviment carlí (fins i tot alguns eclesiàstics del territori arriben a prendre les armes), i la pervivència d'una religiositat popular que es manté malgrat els envits anticlericals. Així, per exemple, es mantenen les festes religioses, acompanyades de nodrides processons promogudes per les confraries

gremials, i creix, fins i tot entre persones d'idees liberals, la devoció a la Mare de Déu de Misericòrdia, que arriba a ocupar el lloc de sant Sebastià com a patrona de la ciutat, després de sant Pere.

En canvi, el treball en diumenge o dia festiu i la no assistència a missa augmenten progressivament en el decurs del segle, així com la manca de compliment pasqual. Fins i tot, a mesura que s'atansa el 1868 i el clima s'enrareix, les manifestacions religioses pels carrers, com ara processons o viacrucis, són, eventualment, objecte de burles.

En aquest marc social i religiós d'una ciutat innovadora i convulsa, amb forts contrastos de tot tipus, també ideològics, creix Antoni Gaudí. Fins als sis anys no va anar a escola i va ser la mare qui el va cuidar. La seva salut no va ser mai bona del tot. Afectat de febres reumàtiques, de vegades no podia caminar i, quan la família anava a Riudoms, el feien pujar dalt d'un ruquet. Tot i això, Gaudí sempre va tenir una complexió robusta i una gran capacitat de treball. Els seus pares el van inscriure en un dels molts centres docents de titularitat privada que hi havia a Reus, concretament a l'escola per a nens del mestre Francesc Berenguer, situada en una golfa d'un pis del carrer de Monterosols, força a prop del carrer de Sant Vicenç, on vivia Gaudí. En aquest centre de pagament, va aprendre les primeres lletres i va coincidir, entre d'altres, amb Eduard Toda i Güell, amb qui es farien amics.

ADOLESCÈNCIA I PRIMERA JOVENTUT

L'any 1863, amb onze anys, els seus pares el matriculen a les Escoles Pies o escolapis, on ja estudiava el seu germà Francesc, futur metge. A les Escoles Pies de Nostra Senyora de Misericòrdia, situades a l'antic convent de Sant Francesc, s'hi impar-

tia l'ensenyament secundari. El col·legi, però, depenia, quant a matrícules i titulacions, de l'Institut Provincial de Tarragona, on s'examinaven com a lliures els alumnes dels escolapis. L'any acadèmic 1863-1864 es van examinar a Tarragona 107 alumnes provinents de Reus. El col·legi, que també admetia interns, estava equipat amb laboratoris de física i química, col·leccions d'història natural, aparells de geografia i fins i tot tenia un observatori meteorològic. Els resultats acadèmics de Gaudí van ser discrets els cinc anys que estudià als escolapis de Reus. A l'expedient escolar conservat, es constata el seu interès per la geometria, si bé acumula alguns suspensos en aritmètica i geografia. Les dues matèries de secundària que li quedaven (física i història natural), les acabà aprovant a Barcelona com a alumne lliure.

El seu professor de geometria, l'escolapi Sellarés, subratlla el talent de Gaudí. Probablement, va ser ell qui va insistir als pares perquè donessin suport a la vocació d'aquell jove, més aviat introvertit, que tants dots demostrava tenir per a la geometria, que és la mare de l'arquitectura. Gaudí mateix dirà d'adult: «Jo soc geòmetra, que vol dir sintètic». Els seus pares entendran el seu talent i tarannà i, malgrat un expedient acadèmic no gaire brillant, el portaran a Barcelona l'any 1868 per tal que segueixi la carrera d'arquitecte. Antoni Gaudí anirà a viure amb el seu germà Francesc, el qual en aquell moment estudiava medicina, amb molt de profit, a la facultat homònima situada a l'Hospital Clínic.

En l'adolescència i la primera joventut, Gaudí manifesta una personalitat més aviat reservada, una mica malaltissa, no especialment brillant quant als estudis i centrada realment en allò que li interessa: l'observació de la realitat. Aquell adolescent d'ulls blaus i mirada profunda descobreix tot allò que l'envolta amb fruïció i avides, sobretot la natura i les cons-

truccions arquitectòniques. És famosa en aquest sentit l'anècdota de les gallines, que conta Joan Bergós reprenent algunes frases de Gaudí: «Conseqüència de la meua feblesa fou haver-me d'abstenir de prendre part en els jocs dels meus companys, cosa que m'afavorí l'esperit d'observació. Així, una vegada que el mestre explicava que els ocells tenien ales per volar li vaig dir: "Les gallines del nostre mas tenen les ales molt grosses i no saben volar: les fan servir per córrer més de pressa"».

Eduard Toda (Reus, 1855 – Poblet, 1941) va ser amic de Gaudí mentre tots dos van viure a Reus i anaren a la mateixa escola de primària i secundària. Toda, que era dos anys i mig més jove, explica que Gaudí, juntament amb ell i un tercer estudiant, Josep Ribera i Sans (Tivissa, 1852 – Madrid, 1912; morí sent un reconegut catedràtic de medicina), una mica més gran que Gaudí, arribat a Reus el 1867, congeniaren de seguida. Els tres amics, continua Toda, tenien interessos intel·lectuals comuns. Tanmateix, diu Toda, «mentre a Ribera i a mi ens encantava fer versos, o prosa que creïem literària, mai no veiérem Gaudí escriure ni una ratlla. Quan volíem excursionar per les belles torrenteres i enfonsats camins del voltant de Reus, en busca de llocs evocadors dels nostres sentiments romàntics, Gaudí preferia anar a les ruïnes dels forns romans del camí de Monterols, a l'aqüeducte dels Capellans, a racons, en fi, on l'art dominés la naturalesa».

Toda es refereix a un forn d'època romana amb doble volta, encara visible a la partida reusenca de la Boada o de l'Espluga Pobra, a prop del terme de Castellvell. L'aqüeducte dels Capellans és una antiga construcció situada vora el passeig de la Boca de la Mina, que donava aigua a la ciutat. Jaume Massó suggereix altres centres d'interès del ric *hinterland* reusenc que haurien pogut atraure l'atenció del jove Gaudí, com ara la sin-

gular xemeneia helicoidal de l'antic Molí de la Vila, bastida pels volts del 1864, o bé les peces de ferro, anomenades «cap d'armat», que coronaven les xemeneies dels vapors industrials i que hi impediien l'entrada d'aigua quan plovia. És evident que, ja des dels inicis de la seva vida, Antoni Gaudí és l'home del sentit de la vista. Serà l'home de la visió i de la paraula oral, de la conversa i del diàleg, de la paràbola i de l'agudesia, però no pas del text escrit.

EL MAR I L'ESPAI

Per altra banda, tant Riudoms com Tarragona constitueixen, a més de Reus, dos marcs que Gaudí integra en la seva mirada exterior i interior. L'observació, en ell, no és un pur exercici de captació de les coses sinó de reelaboració del que veu: la realitat de la natura i la saviesa humana en l'art acumulat en el decurs dels segles i mil·lennis de civilitzacions. Reus és la ciutat i el terme, i Riudoms és la vila acollidora d'estiu i de vacances, font inesgotable d'aquesta observació.

Tot i la seva punta novel·lada, és útil recollir un altre text de Joan Bergós que narra els sentiments i emocions posats en boca de Gaudí en relació amb el mas familiar de Riudoms, el mas de la Calderera: «Amb els testos de flors, voltats de vinyes i oliveres, animat amb el cloqueig de l'aviram, el piular dels ocells i el zumzeig dels insectes, i amb les muntanyes de Prades al fons, vaig copsar les més pures i plaents imatges de la natura, aquesta natura que sempre és la meua mestra».

Mirant des de les muntanyes de Prades, s'albira Tarragona: el mar, la llum de la Mediterrània, les restes romanes i, sobretot, la catedral metropolitana, que Gaudí qualifica com «la millor de les nostres catedrals». Tarragona, ciutat propera a Reus, forma part del segment inicial de la seva vida, ni que sigui de forma

esporàdica. I el mar serà un referent constant en la visió tridimensional de l'espai i de la llum que té Gaudí.

En una conversa mantinguda el 22 de gener de 1926, en la qual Cèsar Martinell felicita l'arquitecte pel dia del seu sant (celebrat el 17 de gener, festa de Sant Antoni abat), Gaudí li refereix que veure el mar Mediterrani «constitueix per a ell una necessitat» i que per això «molts diumenges se'n va a l'escullera del port de Barcelona». Afirmar que el mar és l'única cosa que li sintetitza les tres dimensions de l'espai, ja que a la superfície s'hi reflecteix el cel i «a través d'ella veu el fons i el moviment». El seu ideal, diu, seria veure tot això a la platja del Miracle de Tarragona, on la llum i els colors tenen uns altres matisos, però s'ha de conformar veient-ho des de l'escullera del port barceloní.

Reproduir l'espai és una de les preocupacions principals de Gaudí, i, en aquest punt, a la contemplació del mar, tridimensional, s'hi afegeix la seva pertinença a una nissaga de calderers de la qual procedeix per tots dos costats del parentiu, patern i matern. L'infant va créixer entre l'obrador del carrer de Sant Vicenç de Reus, on vivia, i el pati cobert del carrer de Sant Joan de la ciutat, on el seu pare feia feines de calderer, i a més, als estius, hi havia la caldereria de la casa pairal de Riudoms, que el seu pare també mantenia activa. No és estrany que el 13 de desembre de 1924, Gaudí faci aquesta confessió al seu deixeble Cèsar Martinell: «Jo tinc aquesta qualitat de veure l'espai perquè soc fill, net i renet (sic) de calderers... un avi matern era mariner (un pescador de Tarragona), que també són gent d'espai i de situació. Totes aquestes generacions de gent d'espai donen una preparació». Els avantatges de l'ofici de calderer, els resumeix així: «El calderer és un home que d'una planxa plana n'ha de fer un volum. Abans de començar la feina ha d'haver vist l'espai... Els ciselladors no se separen gaire de les dues dimensions. Els cal-

derers les abracen totes tres, i això crea, inconscientment, un domini de l'espai que no tothom posseeix».

El mar i la caldereria, tots dos tridimensionals, configuren decisivament la visió de l'espai que Gaudí posseeix. D'aquesta manera, repetirà sovint que els més ben dotats per «resoldre les coses directament a l'espai» són els àngels i que «la seva superior intel·ligència consisteix en això», en la seva capacitat de veure les tres dimensions —cosa difícil per als humans, que s'han «de valer del pla per resoldre les coses». L'espai i el temps són el marc necessari del creat, i l'arquitectura implica el domini i la delimitació de l'espai. Per això, sense visió prèvia de l'objecte a dissenyar o de la construcció a realitzar —de la qual és model paradigmàtic la visió angèlica—, és impossible de reproduir a la terra la tridimensionalitat que els àngels capten des del cel. Gaudí treballarà amb maquetes, tridimensionals, durant tota la seva vida.

El llenguatge de Gaudí és el de la visió, de l'amplària i la fondària, per damunt de la lletra, del text, de la creació literària. En ell la creativitat passa per la imatge, la plàstica, el dibuix i la geometria, no per l'escriptura. De fet, la documentació literària que se'n conserva és, proporcionalment, escassa. Gaudí serà l'home de la visió i de la paraula oral, de la conversa i del diàleg, de la paràbola i de l'agudeses, no del text escrit. Com diu gràficament Eduard Toda, «mai no veiérem Gaudí escriure ni una ratlla». Aquesta característica l'acompanyarà tota la vida. Per això, són necessaris els escrits dels seus coetanis, sobretot dels condeixebles que testimonien les seves paraules, per comprendre el seu itinerari vital, especialment durant els primers anys.

Tornant al grup d'amics reusencs de la primera joventut (Gaudí, Toda i Ribera), cal reprendre la frase ja citada d'Eduard Toda: el Gaudí dels quinze-setze anys «mai no va escriure ni

una línia». De fet, el primer manuscrit conservat de Gaudí, titulat «Ornamentación», porta data del 10 d'agost de 1878, quan ja té vint-i-sis anys. Tanmateix, cal deixar constància d'una «curiosa iniciativa juvenil» entre els anys 1867-1868. Va existir una revista setmanal escrita a mà per Ribera i Toda, titulada *El Arlequín*, de la qual es «publicaren» dotze números (amb tan sols dotze exemplars per número). Aquesta revista tingué dues etapes. En la primera (vuit números, entre el novembre del 1867 i el gener del 1868), era una *revisteta* festiva, cultural i burlesca, i contenia poemes de to romàntic i humorístic, amb algun poema fins i tot de temàtica religiosa (una poesia d'un joveníssim Toda, dedicada a la Mare de Déu de Misericòrdia). Gaudí hi col·laborava modestament amb uns dibuixos que decoraven la capçalera, estampats amb una planxa xilogràfica i tinta de color blau.

En la segona etapa (quatre números, de l'octubre al desembre del 1868), després de la revolució de setembre d'aquell any, la revista passa a ser política i els escrits són netament antiborbònics i anticlericals, amb una defensa aferrissada de la llibertat de cultes. El líder de la publicació, Eduard Toda i Güell, era nebot i fillol de Josep Güell i Mercader, capítost de la Junta Revolucionària de Reus i home de confiança del polític republicà Emilio Castelar, futur quart president de la Primera República espanyola. Notem que no hi ha cap dibuix de Gaudí en aquesta segona i breu etapa: la revista surt sense il·lustracions. Sembla, doncs, que Gaudí es desentén del gir que pren la publicació,¹ si bé continua l'amistat amb el grup que la promou, sobretot amb Toda.

La posició de Gaudí es manifesta igualment en el seu tarannà reservat en relació amb les activitats teatrals d'aquell grup d'amics que representava, per les golfes de les cases de Reus, obres de Zorrilla com ara el *Tenorio*. Toda confessarà

que Gaudí «sols seguia per pintar les decoracions en tires de diaris vells armats amb canyes» i que ni un sol cop el van poder fer sortir a escena ni que fos com a comparsa. No sembla, doncs, que tingués un paper especialment actiu en el grup ni en la ideologia que representava, però eren amics seus i ell, senzillament, «seguia».

La història de joventut d'*El Arlequín* no sembla haver deixat gaire rastre en la memòria personal de Gaudí, llevat d'una breu referència crítica a «l'oratoria castellarina», transmesa per Cèsar Martinell. Fins i tot l'amistat de Gaudí amb Toda entre els anys 1867-1868 es fon ràpidament, com es pot apreciar en un altre curiós —i vague— projecte juvenil de restauració de Poblet.

EL PROJECTE DE POBLET

El 26 de novembre de 1870, Gaudí, que des de feia dos anys residia i estudiava a Barcelona, escriu una carta a Toda des de Reus en la qual li pregunta com estan els projectes relatius a una hipotètica restauració del monestir de Poblet, buit i mig destrossat després de l'exclaustració monàstica i la desamortització (1835). Aquest projecte era una fantasia juvenil dels tres amics de Reus: Toda, Gaudí i Ribera, que havia nascut a l'Espluga i era nebot de l'abadessa del monestir cistercenc de Vallbona de les Monges.

La intenció inicial dels joves era fer de Poblet un lloc d'estiueig per a escolars i, així, recaptar fons per poder restaurar el monestir. Succeí, però, que el 1870 tots tres ja s'havien dispersat: Toda i Ribera anaren a estudiar a Madrid (escola diplomàtica i medicina, respectivament), i Gaudí ja era a Barcelona iniciant els estudis previs d'accés a l'Escola Provincial d'Arquitectura. El projecte quedà arxivat per sempre, tal com es desprèn de l'esmentada carta.²